

Magdalena Trysińska
Uniwersytet Warszawski
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5245-2867>
e-mail: m.trysinska@uw.edu.pl

Językowe rytuały pogrzebowe w komentarzach internautów

Language funeral rituals in the comments of Internet users

Abstrakt

W artykule autorka analizuje komentarze internautów zamieszczone pod artykułami publikowanymi w internecie, informującymi o śmierci osób publicznych: znanego producenta filmowego, popularnego aktora starszego pokolenia oraz polityka związanego z partią rządzącą. Zakłada się, że na tej podstawie można obserwować i prognozować zmiany w obyczajowości danej grupy społecznej, zwłaszcza w przypadku sytuacji komunikacyjnej objętej tabu obyczajowym. W badaniach wykorzystano metodologię pragmalingwistyczną. Jednostką opisu są wybrane akty mowy: modlitwa za zmarłego, kondolencje i wyrazy żalu. Są to prototypowe zachowania komunikacyjne konstytuujące rytuał okolopogrzebowy. Nie zawsze jednak wymienione akty mowy komunikowały cele wpisane w ich ramę modalną. Zdarzały się bowiem kondolencje, które nie wyrażały żalu, modlitwy uzupełniane krytyką zmarłego lub jawne deklaracje braku żalu z powodu śmierci człowieka. Analiza pokazała, że procentowy udział poszczególnych aktów mowy w komentarzach internautów zależy od tego, czyja śmierć jest komentowana. Czynniki decydującymi są tu: wiek zmarłych, fakt, czy często pojawiali się w mediach i w jakich okolicznościach, czy byli bohaterami skandali oraz okoliczności śmierci, wreszcie osobiste sympatie i antypatie internautów nie tylko względem zmarłych, ale także ich rodzin.

Słowa kluczowe: kondolencje, modlitwa, komentarz, akt mowy, norma obyczajowa, rytuał, internet

Abstract

The article analyses comments of users placed under articles published on the Internet informing about the death of public figures: a famous film producer, a popular actor of the older generation and a politician associated with the ruling party. It is assumed that on this basis it is possible to observe and predict changes in the customs of a given social group, especially in the case of a communication situation related to a social taboo. The research used pragma-linguistic methodology. Selected speech acts are units of description: a prayer for the deceased, condolences, and expressions of grief. These are prototypical communication behaviours that constitute the funeral ritual. However, these speech acts did not always communicate the goals inscribed in their modal framework.

There were condolences that did not express regret, prayers accompanied by criticism of the deceased or open statements of lack of regret about the death of the dead man. The analysis showed that the percentage of individual acts of speech in the comments of Internet users depends on whose death is commented on. Decisive factors here comprise: the age of the dead, the fact whether they often appeared in the media and in what circumstances, whether they were involved in scandals and the circumstances of their death, finally, personal sympathies and antipathies of Internet users not only towards the dead, but also their families.

Key words: condolences, prayer, commentary, speech act, moral norm, ritual, Internet

Wszystko, o czym informują media, staje się wydarzeniem medialnym, także śmierć osób publicznych. Informacje na ten temat pojawiają się bowiem na licznych portalach internetowych, dzięki czemu w jednej chwili tysiące osób uczestniczy w ceremoniach okolopogrzebowych. Internet staje się wówczas miejscem, gdzie spełnia się rytuał – składane są kondolencje i odmawiane modlitwy, a także miejscem, gdzie można wyrazić żal spowodowany smutnym wydarzeniem.

W niniejszym opracowaniu przyjrzę się wybranym skonwencjonalizowanym zachowaniom komunikacyjnym internautów w związku z informacją o śmierci trzech osób publicznych: Piotra Woźniaka-Staraka, Jana Kobuszewskiego i Kornela Morawieckiego.

Analizie poddałam komentarze zamieszczane pod informacjami o śmierci wymienionych osób, publikowanymi na trzech wybranych portalach internetowych: Onet.pl., Wirtualna.pl, Pudelek.pl.¹ Nie zawsze jednak portale dopuszczają możliwość komentowania bezpośrednio pod artykułami. Coraz częściej dyskusja toczy się na Facebooku, toteż część materiału stanowią komentarze zamieszczane na profilach wymienionych serwisów informacyjno-plotkarskich.

Informacja o śmierci Piotra Woźniaka-Staraka pojawiła się na portalach: Wirtualna Polska.pl, Pudelek.pl oraz Onet.pl 22 sierpnia 2019 r. w godzinach porannych². Na wszystkich trzech portalach możliwość komentowania

---

¹ Wybór wymienionych portali nie jest przypadkowy. Jak podaje serwis Wirtualne media.pl Onet.pl i Wirtualna Polska.pl to najpopularniejsze serwisy informacyjne, natomiast Pudelek.pl jest (obok Plotka.pl) najpopularniejszym serwisem plotkarskim: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/najbardziej-opiniotworcze-media-w-polsce-lipiec-2020-onet-tvn24-rzeczpospolita-rmf-fm-i-dziennik-gazeta-prawna-wirtualnemedial-pl> (dane z maja 2020 r.) i <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/pudelek-na-czele-mocno-w-gore-plejada-i-kozaczek-w-dol-jastrzabpost-i-eska-hotplota-top-serwisow-plotkarskich> (dane z maja 2020 r.).

² Osoba Piotra Woźniaka-Staraka zajmowała uwagę mediów już od 18 sierpnia 2019 r. – wówczas pojawiła się informacja o jego zaginięciu na jeziorze Kisajno na Mazurach (poszukiwania trwały kilka dni) do 22 sierpnia, kiedy to poinformowano o znalezieniu ciała.

została wyłączona. Internauci komentowali więc wydarzenie za pośrednictwem Facebooka. Zanotowano około 100 komentarzy na profilu Wirtualnej Polski, około 300 na profilu Pudelka i około 300 na profilu Onetu. Należy jednak zaznaczyć, że sporą część stanowiły wypowiedzi odnoszące się do wypowiedzi innych uczestników dyskusji (odpowiedzi na komentarze).

Informację o śmierci Jana Kobuszewskiego 28 września 2019 r. podały dwa analizowane serwisy: Wirtualna Polska.pl i Pudelek.pl. Oba dopuściły możliwość komentowania bezpośrednio pod artykułami. Odnotowano blisko 900 komentarzy na stronie Wirtualnej Polski, a także około 200 na facebookowym profilu serwisu, oraz około 140 komentarzy na stronie Pudelka i około 60 na profilu tegoż portalu.

Informacja o śmierci Kornela Morawieckiego ukazała się 30 września 2019 r.³ na stronie Wirtualnej Polski, na której możliwość komentowania została wyłączona, oraz na stronie Pudelka z możliwością komentowania bezpośrednio pod artykułem. Na facebookowym profilu Wirtualnej Polski było około 250 komentarzy, na stronie Pudelka zaś około 270 komentarzy. W tym wypadku internauci nie zamieszczali komentarzy na facebookowym profilu portalu (zaledwie kilka komentarzy).

Analizie poddano porównywalną liczbę komentarzy (ok. 450), zaczynając od wpisów najstarszych. Nie wszystkie wybrane do analizy komentarze odnoszą się do opisywanych wydarzeń. Część z nich stanowią odpowiedzi na komentarze innych internautów. W przypadku śmierci Piotra Woźnika-Staraka komentarze do komentarzy stanowią 33% analizowanych wypowiedzi; w przypadku śmierci Jana Kobuszewskiego jest to zaledwie 6%, a w przypadku śmierci Kornela Morawieckiego 18%.

We wszystkich trzech przypadkach analizowanych w niniejszym opracowaniu internauci zaangażowali się w rytuał towarzyszący śmierci. Wzięli udział w ceremoniach okoopogrzebowych. Rytuał ten został ukonstytuowany przez wiadomość (wiadomości) o śmierci X-a. Uczestnikami tego „spotkania” są: zmarły, bo o nim się mówi, za niego się modli, najbliższe otoczenie zmarłego – rodzina, przyjaciele, znajomi, którym składa się kondolencje, oraz pozostali zainteresowani, którzy w tym wypadku są nadawcami rozmaitych komunikatów wygłaszanych o zmarłym i do zmarłego, do bliskich i o bliskich, ale także o innych uczestnikach szeroko pojętego dyskursu.

---

³ Informacje o chorobie Kornela Morawieckiego pojawiły się w mediach kilka miesięcy wcześniej, m.in. w styczniu 2019 r. o operacji (<https://www.rp.pl/Polityka/190129660-Kornel-Morawiecki-w-szpitalu-Przeszed;-powazna-operacje.html>). W dniach 27–29 września 2019 r. zaś liczne media informowały o ciężkim stanie K. Morawieckiego.

Podczas analizy zebranego materiału wykorzystano metodologię pragmatylingwistyczną. Jednostką opisu są wybrane akty mowy osadzone w konkretnej sytuacji komunikacyjnej (językowej) uznawanej przez Joshuę A. Fishmana za „najważniejszą konstrukcję teoretyczną, pozwalającą budować obraz «sieci komunikacyjnej» określonego społeczeństwa” (za: Grabias 2001: 57).

Podstawowe akty mowy konstytuujące rytuał okolopogrzebowy należą do grupy ekspresywów (Searle 1975: 356–357), za pomocą których nadawca wyraża stosunek psychiczny do stanu rzeczy (w obliczu śmierci X-a należy spodziewać się wyrazów żalu – *żałuję, że...*). W grupie tej mieszczą się Austinowskie behawitywy (Austin 1962: 151), obejmujące formuły etykiety społecznej wynikające z grzecznościowych zachowań społecznych (w tym wypadku kondolencji i modlitwy).

Modlitwa za zmarłego

Kontekst komunikacyjny, o którym tu mowa, skłania internautów do sięgania po typowe dla tejże sytuacji akty mowy. Jednym z nich jest modlitwa za zmarłego. Zgodnie z nauką Kościoła katolickiego modlitwy w intencji zmarłych „mają stanowić wyraz wzajemnej duchowej łączności między wierzącymi jeszcze żyjącymi na ziemi i tymi, którzy zakończyli już ziemską wędrówkę: świętymi w niebie i cierpiącymi w czyśćcu” (Żmigrodzka 2018: 161). Najczęściej słowa modlitwy pojawiały się pod informacją o śmierci Jana Kobuszewskiego (25% komentarzy⁴), rzadziej pod informacją o śmierci Kornela Morawieckiego (12% komentarzy) i najrzadziej pod informacją o śmierci Piotra Woźniaka-Staraka (5%).

Modlitwy w komentarzach stanowiły albo samodzielne akty mowy (por. przykłady 1–3), albo pojawiały w dłuższej wypowiedzi (por. przykłady 4–6). Nie można zaobserwować tu żadnej zasady – czasami internauci rozpoczynali wpis słowami modlitwy, czasami kończyli, ale także umieszczali modlitwę pomiędzy różnymi aktami mowy, tak jak jest to w wypowiedzi nr 6, gdzie mamy schemat: modlitwa + pozytywna opinia o zmarłym + modlitwa + kondolencje.

---

⁴ Dane procentowe każdorazowo dotyczą liczby analizowanych komentarzy odnoszących się do komentowanego wydarzenia (bez odpowiedzi na komentarze innych internautów).

- 1[PS]⁵ Wieczne Odpoczywanie racz mu dac Panie⁶
 2[JK] Pokój Jego Duszy.
 3[KM] Panie świeć nad jego duszą
 4[PS] **Niech spoczywa w spokoju.** Wyrazy współczucia dla całej rodziny
 5[JK] Bardzo smutna wiadomość **Requiescat on pace**
 6[KM] **Pokój Jego Duszy.** LEGENDA WALKI O WOLNOŚĆ POLSKI. **Niech dobry Bóg przyjmie Jego duszę do Królestwa Niebieskiego.** Wyrazy współczucia dla rodziny i PANA Premiera.

Wśród komentarzy, które można w tym wypadku zaliczyć do aktu modlitwy, najczęściej pojawiały się skonwencjonalizowane:

- 7[PS] **Niech spoczywa w spokoju** (*)
 8[PS] Wyrazy współczucia, **Panie, świeć nad jego duszą** [*]
 9[JK] Przykro się robi gdy odchodzą Ci którzy kojarzą się z dzieciństwem. **Niech mu ziemia lekką będzie.** Odeszła jedna z ikon polskiego kina, teatru i telewizji

oraz łacińskie – także w wersji angielskiej (nie zawsze poprawnie zapisane)⁷:

- 10[PS] R.I.P.
 11[JK] Fantastyczny facet **rest in peace.**
 12[JK] Bardzo smutna wiadomość **Requiescat on pace**

W słowach modlitwy internauci zwracali się bezpośrednio do zmarłych, stosując przy tym różne formy adresatywne – zarówno podniosłe (*mistrzu, wielki artysto, człowiecze*), jak i poufałe (*panie Janku, panie Kornelu*):

- 13[JK] **Wielki Artysto** spoczywaj w spokoju.
 14[PS] W spokoju spoczywaj **Człowiecze.** Wyrazy współczucia dla rodziny i przyjaciół.
 15[KM] wieczny odpoczynek **Panie Kornelu**
 16[KM] Spoczywaj w pokoju **byłeś WIELKIM PATRIOTĄ** Pan Bóg **Ci** to wynagrodzi.

Zdarzały się też słowa modlitwy bardziej rozbudowane, nieograniczające się do formuł inicjalnych:

- 17[JK] **Wieczny odpoczynek racz mu dac Panie a światłość wiekuista niechaj mu świeci na wieki...**
 18 [KM] Pan MATEUSZ Morawiecki Premier RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ z powodu śmierci Pana Taty, Panu i całej Rodzinie składam z całego serca wyrazy głębokiego współczucia i żalu. **Za śp. KORNELA Morawieckiego**

⁵ Analizowane komentarze zamieszczone pod informacją o śmierci poszczególnych osób oznaczone są inicjałami: KM – komentarze dotyczące śmierci Kornela Morawieckiego, PS – Piotra Woźniaka-Staraka, JK – Jana Kobuszewskiego.

⁶ Komentarze przytaczam w wersji oryginalnej, z zachowaniem pisowni, interpunkcji oraz zastosowanej czcionki (por. wielkie litery w przykładzie 6.). Pogrubienie analizowanych aktów mowy pochodzi ode mnie (M.T.)

⁷ Warto zauważyć, że skrót od łacińskiego *requiescat in pace* bywał zapisywany rozmaicie: R.I.P. / RIP / Rip / rip

- ofiarowuję: Wieczny odpoczynek racz mu dać Panie, a światłość wiekuista niechaj Ci świeci i bądź tam gdzie wszyscy Święci. AMEN.**
- 19[KM] Szczere wyrazy współczucia dla Pana Premiera Morawieckiego a **sp Pana Kornela niech Bóg obdarzy życiem wiecznym.**
- 20 [JK] Niech go anioł prowadzi i niech spoczywa w pokoju.

Po słowach modlitwy internauci często stosowali emotikonę oznaczającą znicz, także zmultiplikowaną:

- 21[JK] Wyrazy współczucia dla całej rodziny i najbliższych Niech spoczywa w spokoju Wieczny odpoczynek racz mu dać Panie (***) Bardzo szanowany I szlachetny człowiek

Na uwagę zasługują także te komentarze, które obok modlitwy – skonwencjonalizowanego aktu mowy w tej sytuacji komunikacyjnej – zawierają negatywne opinie o zmarłym⁸:

- 22[PS] **Nie dojrzał do zabawek jakie posiadał** aż w końcu go zabiły...Żał Młodego. RIP.
- 23[KM] niech mu ziemia lekką będzie. **napiszcie że miał żonę a od 40 lat żył z kochanką.**

W polskiej tradycji ludowej połączenie w jednym akcie mowy negatywnej opinii o zmarłym i modlitwy pełniło funkcję magiczną. Urszula Lehr (2006: 243) pisze, że: „Stanowiła ona [modlitwa – M.T.] jak gdyby magiczne zabezpieczenie osoby, która poprzez niepochlebne wyrażanie się o zmarłym mogłaby przywołać duszę zmarłego”. Czy w wypowiedziach nr 22 i 23 słowa modlitwy pełnią również funkcję magiczną, czy może są przejawem przestrzegania choć w pewnym stopniu normy obyczajowej, która nakazuje pomodlić się za duszę zmarłego, trudno powiedzieć na podstawie zebranego materiału.

Kondolencje

Prototypowym aktem mowy pojawiającym się w sytuacji, kiedy komuś, kogo znamy, umiera bliska osoba, są kondolencje. Kondolencje zalicza się do typowych grzecznościowych i silnie skonwencjonalizowanych aktów mowy. Definicja słownikowa określa kontekst sytuacyjny i emocje, jakie towarzyszą nadawcy, który realizuje wspomniany akt mowy:

kondolencje: książk. «wyrazy współczucia składane komuś, zwykle z powodu śmierci bliskiej osoby, wyrażanie ubolewania, żalu» (USJP).

Małgorzata Marcjanik (1997: 77) kondolencje uważa za szczególny przypadek aktów współczucia – taki, który dotyczy śmierci bliskiej osoby. Warto

⁸ Por. spostrzeżenia Urszuli Lehr (2006).

też przytoczyć eksplikację kondolencji wyrażoną za pomocą semantycznego metajęzyka (Wierzbicka 1983: 130):

Kondolencje

wiem że stało się coś co jest dla ciebie złe (ktoś w twojej rodzinie umarł)
 sądzę że czujesz smutek z tego powodu
 mówię: i ja czuję smutek z tego powodu
 mówię to bo chcę żebyś czuł się mniej smutny

Należy się zastanowić, jakie warunki pragmatyczne warunkują kondolencje. Marta Rogalska (2015: 190), omawiając wzorzec gatunkowy kondolencji, pisze: „Wydaje się, że prototypowo odbiorcą jest ktoś z kręgu bliskich zmarłego, zaś nadawcą ktoś ze znajomych (niekoniecznie bliskich) odbiorcy lub zmarłego [...]”. Ponadto Rogalska zwraca uwagę, że w tej sytuacji komunikacyjnej ważniejszy jest odbiorca – to jemu nadawca chce ulżyć w cierpieniu, nawet jeśli nie znał zmarłego. Należy tym samym założyć, że nadawca zna odbiorcę i pozostaje z nim w relacji na tyle bliskiej, że czuje się upoważniony do ingerowania w bolesne przeżycia nadawcy związane ze śmiercią bliskiej osoby.

Zapśredniczona sytuacja komunikacyjna w obliczu śmierci osób publicznych zmienia jednak warunki pragmatyczne. Internauci, którzy składają kondolencje rodzinie, bliskim lub przyjaciółom zmarłego (w tym przypadku Piotra Woźniaka-Staraka, Jana Kobuszewskiego i Kornela Morawieckiego) nie pozostają w relacji znajomości z odbiorcami. Znają ich bowiem w takim samym stopniu (a czasami mniejszym) jak zmarłego, który był ich znajomym z szeroko pojętych mediów. Mimo to, sięgając po akt kondolencji, przyjmują rolę znajomego rodziny. W niektórych przypadkach można nawet mówić o roli bardzo bliskiego znajomego, który ma prawo sięgać po poufale formy adresatywne – *per ty* lub *per pani + imię*:

24[KM] Nie lubię pis ale kondolencje **dla Mateusza** śmierć jak każda trzeba zrozumieć i uszanować żalobę

25[PS] **Pani Agnieszko**, bardzo Pani współczuję. Kondolencje dla Całej Rodziny.

W przypadku śmierci Kornela Morawieckiego internauci kondolencje najczęściej składali jednak premierowi, co świadczy o tym, że syna zmarłego postrzegają przez pryzmat funkcji, jaką pełni w państwie:

26[KM] wyrazy współczucia dla **PANA Premiera** i rodziny

27[KM] Smutne... **Panie Premierze** kondolencje...

28[KM] Wyrazy współczucia **dla Premiera**...

Poufale zwroty – pani + imię, a nawet samo imię – pojawiły się tylko w kondolencjach kierowanych do bliskich Piotra Woźniaka-Staraka (tu adresatką zawsze była żona) i Kornela Morawieckiego (tu adresatem był syn).

Wynika to z faktu, że zarówno Agnieszka Woźniak-Starak, jak i Mateusz Morawiecki są osobami publicznymi, znanymi w takim samym stopniu internautom jak zmarli. Bliscy Jana Kobuszewskiego natomiast nie pojawiają się w mediach⁹, dlatego też w tym wypadku internauci składali kondolencje ogólne – rodzinie, bliskim, ewentualnie przyjaciółom.

- 29[JK] Wyrazy współczucia **dla rodziny i bliskich**
 30[JK] Wyrazy współczucia **dla Rodziny i Przyjaciół**. Niech Spoczywa w Pokoju Wiecznym Amen. To był Dobry Aktor .
 31[JK] Kochany Pan Jan Wyrazy Współczucia **dla Rodziny**(*)(*)(*)

Odbiorcą kondolencji może też być szerokie grono żałobników, czyli wszystkich tych, którzy czują smutek z powodu śmierci osób publicznych. Pod artykułem o śmierci Kornela Morawieckiego można było przeczytać kondolencje dla Polski oraz patriotów, a pod informacją o śmierci Jana Kobuszewskiego – kondolencje dla wszystkich, którzy go podziwiali:

- 32[KM] Wyrazy współczucia zarówno **dla premiera jak i wszystkich, którzy są patriotami**
 33[KM] Szczere wyrazy współczucia **dla rodziny i Polski**. Coraz mniej prawych ludzi i patriotów
 34[JK] Kończy się pewna epoka. Odchodzą najlepsi. Wyrazy współczucia **dla najbliższych i wszystkich, którym z tego powodu pęka** ♥.

Podobnych realizacji nie odnotowano w komentarzach pod tekstami dotyczącymi Piotra Woźniaka-Staraka.

Kondolencje realizują (bądź powinny realizować) normę grzecznościową. M. Rogalska (2015) dokonała przeglądu porad stylistycznych dotyczących listów pocieszalnych oraz współczesnych kondolencji. Zauważyła, że największe zmiany zaszły w formie – kondolencje uległy znacznemu skróceniu, przede wszystkim za sprawą rozwoju nowych środków przekazu. Należy jednocześnie zaznaczyć, że nie znajdziemy nigdzie porad, w jaki sposób należy składać kondolencje na forach internetowych, które jednak nie są tożsame z księgami kondolencyjnymi. Kondolencje na forach wykształciły się samoistnie i często odbiegają od wzorca. Prototypowe kondolencje zawierają bowiem pozytywne odniesienia do osoby zmarłej (wspomnienie jej zalet) oraz wyrazy współczucia i żalu z powodu nieszczęścia. I takie na forach internetowych też znajdziemy:

- 35[JK] Polska scena straciła wielką postać, wspaniałego aktora. Kondolencje dla najbliższych

⁹ Poza Wiktorem Zborowskim, siostrzeńcem zmarłego, który jednak rzadko kojarzony jest z Janem Kobuszewskim.

- 36[JK] Wyrazy Współczucia Podziwiałem tego Wspaniałego Człowieka Aktora Kabaret z jego występami są Niezapomniane
- 37[KM] Był moim wykładowcą na PWR. Świetny człowiek, bardzo ludzki. Wyrazy współczucia.
- 38[KM] Wielka szkoda bardzo dobry człowiek, ojciec, patriota! Wyrazy współczucia dla Premiera.
- 39[PS] Naprawde wielka szkoda młodego człowieka wyrazy wspolczucia dla rodziny.
- 40[PS] Przykre. Wyrazy współczucia. Mógł żyć. Szkoda człowieka i jego talentu.

W przypadku Jana Kobuszewskiego internauci wspominali talent aktorski zmarłego, w przypadku Kornela Morawieckiego – jego zaangażowanie w sprawy Polski, natomiast kondolencje po śmierci Piotra Woźniaka-Staraka najczęściej zawierały element informujący o jego młodym wieku, sporadycznie o zaangażowaniu w produkcje filmowe.

Trzeba jednak odnotować te kondolencje, które łamią obowiązujący w naszej kulturze wzorzec gatunkowy. Przede wszystkim uwagę zwraca spójnik *ale*, który wprowadza zdanie przeciwstawne. Budując wypowiedzenie przeciwstawne, internauci zaprzeczają tym samym treści wyrażonej w zdaniu nadrzędnym lub przynajmniej znacznie ją ograniczają:

- 41[KM] Wyrazy wspolczucia rodzinie, bo najgorszemu wrogowi nie zyczy sie smierci, **ale do konca byl kanalia!**
- 42[KM] Nie było mi z nimi po drodze i nie będzie. **Ale szanuję ich ból i składam szczerę kondolencje.** Przegrał ze straszną chorobą.
- 43[PS] Przykre młody człowiek **ale niestety przyczynił się do tego** wyrazy współczucia i dużo siły dla rodziny
- 44[PS] Wspolczuje rodzinie, **ale mam mieszane uczucia, czy On taki Świety był...**

Tego typu realizacje wzorca gatunkowego pojawiły się tylko pod tekstami o śmierci Piotra Woźniaka-Staraka i Kornela Morawieckiego. W ten sposób kondolencje zostały pozbawione istotnego z semantycznego punktu widzenia członu: 'mówię: i ja czuję smutek z tego powodu'. Jeszcze wyraźniej jest to widoczne w tych wypowiedziach, w których internauci *explicite* informują, że nie odczuwają żalu:

- 45[KM] **Ja nie będę po nim płakać** ale rodzinie współczuje bo każde życie jest cenne nawet polityka

Tego typu deklaracje najczęściej pojawiają się w wypowiedziach, które nie zawierają komponentu prototypowych kondolencji, a nawet są ich zaprzeczeniem:

- 46[PS] Ciekawe czemu tak każdego człowieka nie współczują ! Gdyby nie cpal i nie chłwał może dalej by był....
- 47[PS] Jaka tragedia sorry nie rozumie facet na własne życzenie doprowadził do śmierci siebie. Tragedia to się dzieje ale w AFRYCE dzieci z głodu umierają.

- I przestańcie pieprzyć o jakimś gościu co się topi z braku własnego rozsądku.
I tyle w temacie
- 48[KM] Sorry , ale nikomu nie współczuję
- 49[KM] Co za okrzyki , umarł w wieku 78 lat , życie swoje przeżył
- 50[JK] Aktor uroda nie grzeszył i talentem również. Zyl obrzydliwie długo. Nie zmartwiła mnie jego smierc, bo nikt wiecznie nie zyje.
- 51[JK] Pyrkosz i Kobuszewski to dwa stare kom/uchy POprawne politycznie. Dozyl lat jakim wielu dane nie jest dozyc. Trzeba miec krzywo pod kopula zeby oplakiwac jakiegos obcego starca. On by po was na pewno nie plakal. Idzcie sie leczyc.

Internauci, deklarując wprost brak typowego w sytuacji śmierci uczucia żalu, wskazują na przyczyny. W przypadku Kornela Morawieckiego i Jana Kobuszewskiego jest to przede wszystkim zaawansowany wiek zmarłych. Ponieważ Kornel Morawiecki był posłem popieranym przez określoną partię (PiS), to tu pojawia się także polityczna działalność zmarłego jako przyczyna braku żalu po zmarłym, choć – co ujawnia się w kondolencjach – w ocenie internautów ten fakt nie uniemożliwia okazania współczucia rodzinie (por. kondolencje z komponentem *ale*).

W przypadku śmierci Piotra Woźniaka-Staraka internauci, którzy informowali, iż nie jest im przykro z tego powodu, jako przyczynę podawali fakt, iż śmierć ta była z winy samego zmarłego. Ponadto zaznaczali, że w kraju i na świecie są większe tragedie, o których się nie pisze, a to właśnie ich ofiary powinny stać się przyczyną żalu czy smutku społeczeństwa. Tym samym akty mowy będące zaprzeczeniem kondolencji uzupełniane są wypowiedziami pełniącymi funkcję usprawiedliwienia zachowania niemieszczącego się w normie kulturowej.

Wyrazy żalu

Deklaracja braku uczucia żalu pojawia się stosunkowo rzadko w porównaniu z tymi wypowiedziami, w których internauci jednak informują, że komentowane wydarzenie, tj. śmierć znanej osoby, jest smutne, przykre lub straszne. Wyrazy żalu zalicza się do ekspresywów.

Najczęściej internauci wyrażali żal po śmierci Jana Kobuszewskiego i Piotra Staraka-Woźniaka (16% komentarzy), zdecydowanie rzadziej po śmierci Kornela Morawieckiego (5% komentarzy). Negatywne emocje¹⁰ internautów wywoływały:

¹⁰ Smutek, żal zaliczam do emocji negatywnych.

- informacja o śmierci

- 52[PS] **Smutna wiadomość** wyrazy współczucia dla rodziny i bliskich[*]
 53[JK] To **bardzo przykra wiadomość**, to był wspaniały aktor Kondolencje dla rodziny
 54[KM] Ale **przykra wiadomość**

- strata człowieka

- 55[PS] **Szkoda człowieka**, tylko to .Współczuje
 56[JK] **Wspaniały aktor**. Wielki żal...
 57[KM] **Był bardzo dzielnym człowiekiem**, cześć jego pamięci i moje kondolencje dla rodziny. Bardzo mi przykro.

- okoliczności śmierci:

- 58[PS] **Straszne jak w takich okolicznościach** ginie młody człowiek, współczuję Rodzinie
 59[PS] wyrazy współczucia , **jeden wielki dramat**
 60[KM] Wyrazy współczucia. **Mój tata też od diagnozy przeżył tylko 9 miesięcy**. Smutno

W przypadku śmierci Jana Kobuszewskiego akty żalu zawierały najczęściej informację o niezwykłym talencie aktorskim zmarłego. Tego typu wypowiedzi stanowiły zdecydowaną większość spośród wszystkich w tej grupie. Warto jednak odnotować także te wypowiedzi, które zawierają informację, że śmierć Kobuszewskiego dotknęła także bezpośrednio internautów. Także oni odczuwają stratę, nie tylko bliscy zmarłego:

- 61[JK] Szkoda. **Już go nie spotkam na grzybach**. Żegnaj
 62[JK] „trzask, prask i po wszystkim”... **będzie mi Cię brakowało** Dziadku Jacku
 63[JK] **Nam wielki smutek**; a na Dworze Niebieskim radość z przybycia tak wspaniałego aktora-komika...
 64[JK] Ale **mi przykro, no rycze normalnie** :((((

W tych wypowiedziach ujawnia się więź emocjonalna, jaka łączyła internautów ze zmarłym aktorem, mimo że nie była to więź bezpośrednia (poza jednym przypadkiem – por. przykład 61.), a zapośredniczona. Taka więź z aktorem jest możliwa, ponieważ można powiedzieć, że Jan Kobuszewski był częstym gościem w domach internautów, zwłaszcza starszego pokolenia, pamiętającego kabarety, filmy oraz słuchowiska radiowe z jego udziałem. Dominującym uczuciem jest w tym wypadku smutek.

W przypadku śmierci Piotra Woźniaka-Staraka internautom żal młodego człowieka, rzadziej jego talentu. Ponadto uwagę zwracają silne emocje negatywne wywołane okolicznościami śmierci. Ujawniają się one w określeniach: *ogromna tragedia, straszna wiadomość, potwierdzenie najgorszego*.

W przypadku śmierci Kornela Morawieckiego najczęściej pojawia się skonwencjonalizowane wyrażenie, będące też składnikiem kondolencji: *przykro mi*.

Podsumowanie

Przedstawione w niniejszym opracowaniu zachowania językowe internautów w kontekście specyficznej, objętej tabu obyczajowym sytuacji komunikacyjnej pozwalają rejestrować zmiany w polskiej obyczajowości. Stają się jednocześnie potwierdzeniem obserwacji poczynionych przez Jeana Burgessa i Joshuę Greena (2011: 14), którzy twierdzą, że „Sieć stała się doskonałym obiektem badawczym, bo ślady pozostawiane przez internautów można stosunkowo łatwo poddać analizie matematycznej. Zdobyta w ten sposób wiedza umożliwiła lepiej zrozumieć zjawiska zachodzące w dużych strukturach społecznych, zarówno rzeczywistych jak i wirtualnych”. Jednocześnie należy pamiętać, że komunikacja zapośredniczona, z jaką mamy tu do czynienia, rządzi się innymi prawami. Zaobserwowana z trakcie analizy realizacja rytualnych aktów mowy wynika w dużej mierze ze specyfiki medium.

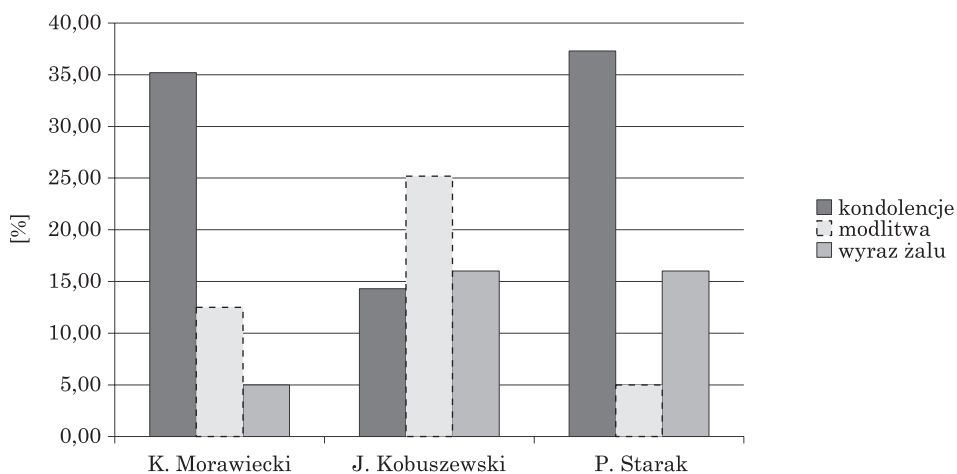
Śmierć i okoliczności jej towarzyszące są w naszej kulturze ciągle mocno tabuizowane. Towarzyszą im na ogół silniejsze niż innym sferom kulturalno-społecznym normy grzecznościowe. Ale i tu wkrada się „nowoczesność”. Mimo że typowymi aktami mowy są w tym wypadku modlitwy, kondolencje oraz wyrazy żalu – to w badanym materiale stanowią one jednak niewielki procent wszystkich wypowiedzi¹¹, co zaprezentowano na wykresie 1.

Mimo że frekwencja kondolencji w żadnym przypadku nie przekracza 40%, modlitw jest nieco ponad 25%, a wyrazów żalu zaledwie 17%, to warto zastanowić się, od czego zależy ich mniejszy bądź większy udział.

Na podstawie tylko tych trzech wydarzeń komentowanych w mediach można zauważyć, że zachowanie internautów różni się w zależności od tego, czyja śmierć jest komentowana. Piotr Woźniak-Starak był osobą medialną. Znany był nie tylko ze swojej działalności producenckiej, ale także jako mąż Agnieszki Woźniak-Starak, prezenterki radiowej i telewizyjnej. Ponadto postrzegany był przez pryzmat sporego majątku, jaki posiadał. Niejasne

---

¹¹ Na forach internetowych bowiem internauci przede wszystkim moralizują (są znawcami zagadnień związanych w jakiś sposób z osobą zmarłą), komentują wydarzenie, oceniają zmarłego pozytywnie lub negatywnie, stają w obronie zmarłego, także przyjaciół i rodziny zmarłych, a przy okazji komentują sytuację w kraju (społeczno-polityczną) / komentują i oceniają siebie nawzajem. Ze względu na obszerność materiału badawczego wypowiedzi te zostaną omówione w oddzielnym opracowaniu.

Wykres 1. Procentowy udział analizowanych aktów mowy wśród wszystkich analizowanych komentarzy zamieszczanych pod artykułami informującymi o śmierci (uwzględniono wszystkie komentarze, także nieodnoszące się bezpośrednio do komentowanego zdarzenia)

okoliczności śmierci – wypadek podczas nocnej przejażdżki motorówką w towarzystwie nieznannej kobiety – spotęgował zainteresowanie zarówno jego osobą, jak i osobą jego żony już w momencie zaginięcia na jeziorze Kisajno. Poza licznymi wypowiedziami oceniającymi zarówno samego Woźniaka-Staraka, jak i jego najbliższych (zwłaszcza żonę), około 40% stanowią kondolencje. Drugie pod względem frekwencji są wyrazy żalu. Modlitwy stanowią zdecydowaną mniejszość.

Kornel Morawiecki zaś – poseł i marszałek senior Sejmu VIII kadencji – budził zainteresowanie opinii publicznej za sprawą pełnionych funkcji oraz rodzinnych powiązań z urzędującym Prezesem Rady Ministrów – Mateuszem Morawieckim. Medialną dyskusję na jego temat w czasie poprzedzającym śmierć powodował fakt, iż Kornel Morawiecki, mimo choroby, był kandydatem wskazanym przez PiS do Senatu z okręgu nr 59 w jesiennych wyborach parlamentarnych w 2019 r. W czasie, kiedy przebywał w szpitalu i jego stan był ciężki, został odznaczony Orderem Orła Białego. Internauci – poza opisanymi powyżej skonwencjonalizowanymi aktami mowy – w komentarzach odnosili się do tych dwóch faktów, jak i wielu innych z życia posła – zarówno prywatnego, jak i politycznego. W tym przypadku także kondolencje mają najwyższą frekwencję, choć jest ich mniej niż kondolencji dla bliskich Woźniaka-Staraka. Drugie miejsce zajmują modlitwy (więcej niż za Woźniaka-Staraka, ale dużo mniej niż za Kobuszewskiego). Najmniej liczne są wyrazy żalu.

Zupełnie inaczej należy postrzegać osobę Jana Kobuszewskiego, znanego zwłaszcza starszemu pokoleniu aktora filmowego, teatralnego i kabaretowego. Niewątpliwie był rozpoznawalny, ale od jakiegoś czasu w mediach nie pojawiał się niemal w ogóle. Nie był bohaterem skandali, nie funkcjonował w mediach społecznościowych. Informacja o jego śmierci nie była poprzedzona informacjami o chorobie, chociaż, jak poinformował na swojej stronie warszawski teatr „Kwadrat”, z którym aktor był związany, „Ostatni czas był dla niego niezwykle trudny i pełen cierpienia”¹². W tym wypadku internauci najczęściej formułowali słowa modlitwy, a najrzadziej składali kondolencje. Wyrazów żalu było tyle samo co w przypadku śmierci Woźniaka-Staraka, czyli dużo więcej niż po śmierci Morawieckiego.

Zarówno kondolencje, jak i wyrazy żalu powinny informować o silnych emocjach towarzyszących internautom biorącym udział w komentowaniu wydarzenia. Wynika to z definicyjnych wykładników owych aktów mowy. Można bowiem założyć, że wypowiedzi te pełnią przede wszystkim funkcję ekspresywną, z ramą modalną ‘czuję, że...’, albowiem – jak zakłada Antoni Furdal: „Główna rola funkcji ekspresywnej polega na wypowiedzaniu się, szerzej zaś rzecz ujmując na uzewnętrznianiu przeżyć” (Furdal 2000: 55). Mowa oczywiście o tych aktach mowy, które spełniają podstawowe warunki pragmatyczne, czyli informują o szczerym odczuwaniu/współodczuwaniu emocji smutku. W analizowanym materiale uwagę zwraca zwłaszcza niewielka liczba kondolencji pod informacją o śmierci Jana Kobuszewskiego. Można by w związku z tym na podstawie wyłącznie analizy ilościowej domniemywać, że wydarzenie to nie wywołało uczucia żalu komentujących je internautów. Jest to jednak nieprawda, ponieważ pod uwagę należy wziąć także istnienie (lub nie) odbiorcy, który owe kondolencje mógłby odebrać. W przypadku śmierci Piotra Woźniaka-Staraka i Kornela Morawieckiego internauci mogli złożyć bezpośrednio kondolencje bliskim zmarłych: żonie i synowi, choć i tak wiele aktów kondolencji nie posiadało wskazanego odbiorcy. Można jednak założyć, że prototypowy zwrot „wyrazy współczucia” zawsze ma domniemanego adresata. W przypadku śmierci Jana Kobuszewskiego wszystkie akty kondolencji były ogólne. Nikt nie kierował ich ani do żony, ani do córki zmarłego aktora. Prawdopodobnie dlatego, że nie są to osoby medialne. Kondolencje bez wskazanego odbiorcy są albo pojemne znaczeniowo – mogą bowiem być kierowane do wszystkich, którzy odczuwają smutek z powodu śmierci X-a lub pełnić funkcję szablonowego zwrotu stosowanego w określonej sytuacji komunikacyjnej. Wówczas wydaje się,

¹² https://teatrkwadrat.pl/aktualnosci/zmarl-jan-kobuszewski/?customize_changeset-uuid=

że ważniejszy jest tu nadawca, który w ten sposób zaznacza swoją obecność w funeralnym rytuale. Porównanie frekwencji kondolencji w przypadku trzech opisywanych tu wydarzeń wskazuje jednak, że nadawca kondolencji – także tych składanych na forum internetowym – odczuwa potrzebę kierowania ich do jakiegoś wyobrazonego odbiorcy.

Bezpośredniego odbiorcy nie wymaga za to modlitwa. Jest bowiem formą intymnego aktu mowy. Odbiorcą jest istota nadprzyrodzona – Bóg – którego żalobnicy proszą o łaskę dla zmarłego. Pojawiała się ona najczęściej w komentarzach dotyczących śmierci Jana Kobuszewskiego. Przewaga w stosunku do modlitwy za Kornela Morawieckiego, a zwłaszcza za Piotra Woźniaka-Staraka jest znacząca (por. wykres 1). O ile internauci nie znaleźli miejsca dla swoich uczuć w aktach kondolencji po śmierci Kobuszewskiego, to być może uzewnętrznili je właśnie w modlitwie. Wreszcie wyższa frekwencja aktów modlitwy w przypadku Kobuszewskiego i Morawieckiego może mieć związek z wiekiem obu mężczyzn, a co za tym idzie – wiekiem internautów. Zwłaszcza w przypadku Jana Kobuszewskiego ta hipoteza zdaje się być bardzo prawdopodobna, albowiem ogromna liczba komentarzy zawierała osobiste wspomnienia internautów, którzy pamiętali liczne role zmarłego aktora, także z początków jego kariery.

Wyrazy żalu, które często (aczkolwiek nie zawsze) współwystępowały z aktami kondolencji, najwyższą, porównywalną frekwencję miały w przypadku śmierci Jana Kobuszewskiego i Piotra Woźniaka-Staraka, najniższą w przypadku śmierci Kornela Morawieckiego. Prawdopodobnie ma to związek z osobistym zaangażowaniem internautów w opisywane wydarzenie, wynikające z różnych przyczyn: tragizmu okoliczności śmierci młodego człowieka – Piotra Woźniaka-Staraka, śmierci lubianego aktora, który wiele lat gościł na ekranach telewizorów i deskach teatru i był niewątpliwie znany wielu widzom w różnym wieku. Politycy zaś są rozpoznawani w mniejszym stopniu, stąd w przypadku śmierci Kornela Morawieckiego obecność raczej skonwencjonalizowanych wyrazów żalu, tworzących pewien rytuał komunikacyjny.

Na podstawie zebranego materiału, a właściwie jego niewielkiej części, można obserwować zmiany w zwyczajach komunikacyjnych Polaków w tak skonwencjonalizowanej sytuacji komunikacyjnej, jaką jest informowanie o śmierci osoby znanej, a także zmiany w sposobie realizowania rytualnych aktów mowy. Ponieważ media, a zwłaszcza internet, jako przestrzeń komunikacyjna stanowią istotne miejsce socjalizacji i rozwijania sprawności komunikacyjnych (w tym wypadku zwłaszcza społecznej i sytuacyjnej), należy im się nieustannie przyglądać. M. Marcjanik (2008: 93) twierdzi nawet, że: „Na podstawie języka mediów można prognozować między innymi

kierunki zmian polskiej grzeczności językowej”. Reguły postępowania komunikacyjnego nie są dane raz na zawsze, a zmiany, zarówno te korzystne, jak i te niekorzystne, dokonują się tu i teraz, na naszych oczach. Media niewątpliwie wpływają na język, a język wpływa na media. Analiza językowego wymiaru komunikacji społecznej pozwala choć w części dać odpowiedź na pytania o zmiany w obyczajowości.

Literatura

- Austin J.L. (1962): *How to Do Things with Words*. Oxford.
- Burgess J., Green J. (2011): *Youtube. Wideo online a kultura uczestnictwa*. Warszawa.
- Dubisz S. (red.) (2003): *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. I–VI. Warszawa. (USJP)
- Furdal A. (2000): *Językoznawstwo otwarte*. Wyd. III, uzupełnione i poprawione. Wrocław.
- Grabias S. (2001): *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin.
- Lehr U. (2006): *Niekochani zmarli*. „Etnografia Polska”. T. 50, z. 1–2, s. 243–266.
- Marcjanik M. (1997): *Polska grzeczność językowa*. Kielce.
- Marcjanik M. (2008): *Wielkie zmiany przyjdą jutro. O przemianach w językowych obyczajach grzecznościowych*. [W:] „Język a kultura”. T. 20. Red. A. Dąbrowska. Wrocław, s. 89–98.
- Rogalska M. (2015): *Kondolencje w polszczyźnie. Definicja – kontekst pragmatyczny – wzorzec gatunkowy*. „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 27, s. 185–200.
- Searle J. (1975): *A Taxonomy of Illocutionary Acts*. [W:] *Language, Mind, and Knowledge*. Vol. 7. Red. K. Gunderson. Minneapolis, s. 355–368.
- Wierzbicka A. (1983): *Genry mowy*. [W:] *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*. Red. T. Dobrzyńska, E. Janus. Wrocław, s. 125–137.
- Żmigrodzka B. (2018): *Modlitwa za wiernych zmarłych w modlitewnikach przełomu XX i XXI wieku. Obecność, tytuł, lokalizacja*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 13, s. 161–174.

Źródła internetowe

- <<https://www.wirtualnedia.pl/arttykul/najbardziej-opiniotworcze-media-w-polsce-lipiec-2020-onet-tvn24-rzeczpo-spolita-rmf-fm-i-dziennik-gazeta-prawn-a-wirtualnedia-pl>> dostęp: 10.09.2020.
- <<https://www.wirtualnedia.pl/arttykul/pudelek-na-czele-mocno-w-gore-plejada-i-kozaczek-w-dol-jastrzabpost-i-eska-hotplo-ta-top-serwisow-plotkarskich>>, dostęp: 10.09.2020.
- <<https://www.rp.pl/Polityka/190129660-Kornel-Morawiecki-w-szpitalu-Przeszedl-powazna-operacje.html>>, dostęp: 10.09.2020.
- <https://teatrkwadrat.pl/aktualnosci/zmarl-jan-kobuszewski/?customize_changeset_uuid=>>, dostęp: 10.09.2020.